

GRZEGORZ RUDZIŃSKI

Statystyka pojęć z kręgu znaczeniowego wojny w edukacyjnych materiałach pomocniczych dla maturzystów

Abstrakt

W opracowaniu zbadano pod względem statystycznym zjawiska językowe zawarte w materiałach pomocniczych do nauki historii Polski. Liczone były podstawy słowotwórcze wyrazów autosemantycznych. W materiale źródłowym pojawia się stosunkowo dużo słów odnoszących się do pojęć związanych z wojną, wśród których typowe są takie, jak: *wojna*, *walka*, *armia*. Co ciekawe, słownictwo rzadkie związane z tematem wojny tworzy długie listy w warstwie *hapaks legomena*. Analiza pokazuje, że narracje historyczne adresowane do licealistów skupiają się na zjawisku wojny.

Słowa kluczowe: wojna, historia, język, statystyka pojęć, publikacje dla maturzystów.

Materiały pomocnicze dla maturzystów z zakresu historii Polski na potrzeby niniejszego artykułu zbadano od strony statystyki pojęć. Zliczaniu podlegały nie poszczególne części mowy, ale podstawy słowotwórcze wyrazów autosemantycznych. W przebadanym materiale dało się zaobserwować relatywnie wysoką frekwencję pojęć związanych ze zjawiskiem wojny. Częste są takie pojęcia, jak „wojna”, „walka”, „armia”. Jednocześnie związane z pojęciem wojny wyrazy rzadkie tworzą długie listy w warstwie pojedynczych wystąpień. Zjawiska te pozwalają interpretować niektóre narracje historyczne przeznaczone dla maturzystów jako skoncentrowane na fenomenie wojny.

1. Materiał i metoda badań

Publikacje, które stały się materiałem omawianych badań, można byłoby nazwać wprost brykami do matury z historii, gdyby określenie „bryk” nie było deprecjonujące. „Edukacyjne materiały pomocnicze dla maturzystów” to z kolei pewnego rodzaju

ju eufemizm, który tym bardziej podkreśla deprecjonujący charakter, tak skądinąd poręcznego terminu jak „bryk”. Ze względu na tę poręczność, a wbrew związkom z ujemnym wartościowaniem pozwolę sobie w dalszej części artykułu posługiwać się tym terminem przy założeniu świadomego pominięcia wszelkich związanych z nim negatywnych konotacji.

Genologiczna charakterystyka bryku leży chwilowo poza obszarem moich zainteresowań, dlatego też bardzo pobieżnie przyjrzawszy się pod tym względem użytym jako materiał pracom, traktuję je, nie definiując, jako: książki pisane przez nauczycieli lub badaczy historii, którzy, kierując się wolą ułatwienia nauki uczniom klas maturalnych (i zapewne również względami materialnymi), publikują je w okładkach opatrzonych komunikatami sugerującymi potencjalnemu nabywcy sukces na egzaminie dojrzałości. Przykładami takich komunikatów są: „Historia. Matura na 100%. Repetytorium” (Degiel 2005); „Historia. Poradnik maturalny, czyli jak celująco zdać maturę i dostać się na wymarzone studia!” (Adamkiewicz, Sikała 2010); „Projekt: Matura. Historia. Zakres podstawowy i rozszerzony. Niezbędnik każdego maturzysty” (Pilikowski 2010); „Vademecum maturzysty. Historia. Nowa matura. Niezbędne dla maturzysty [...]” (Pilikowski 2008); „Matura, matura, matura. Historia. Z nami zdasz!” (Fic 2009); „Historia. Korepetycje maturzysty. Twój domowy nauczyciel. Nasz cel: Matura zdana na 100%” (Krzemiński, Włodarczyk 2013) czy „Zdasz maturę z historii. Historia Polski” (Jurek, Łynka 2005) — są to, jak widać, zarówno tytuły książek, podtytuły, jak i dodane na okładce komentarze.

Bryk oczywiście nie jest podręcznikiem. Ale to, co o podręczniku pisze Jolanta Nocoń (2009), w jakimś zakresie odnosi się także do bryku. Pokrewieństwo bryku i podręcznika leży w ich relacjach z programem nauczania; inne są jednak ich pozycje wobec niego. Choć oba powstają w związku z istnieniem programu nauczania jako rezultatu polityki edukacyjnej, to jednak powstają inaczej: podręcznik jako element systemu edukacji, bryk — poza systemem. Podręcznik jest tworzony, aby ułatwić/umożliwić uczniom opanowanie wiedzy wskazanej przez program nauczania; bryk raczej, aby ułatwić/umożliwić uczniom wykazanie się opanowaniem tej wiedzy. Bryki pisane są bowiem tak, by zamieszczona w nich wiedza tworzyła zbiór odpowiedzi na pytania z testów obowiązujących na egzaminach. Treść bryków odzwierciedla w związku z tym zawartość testów (w analizowanym wypadku maturalnych testów z historii). Badając teksty bryków, docieramy zatem do tej wiedzy, która zgodnie z intencjami autorów bryków służy młodym ludziom do skutecznego przejścia przez procedurę pomiaru wiedzy.

Badanie tekstów dotyczących historii wiąże się zazwyczaj z obserwacją jakiejś/czyjejś narracji historycznej. W różnych narracjach możemy dostrzec zróżnicowanie rozłożenia akcentów, odmienne oświetlenie tych samych wydarzeń, inne ich wartościowanie, co musi jakoś wpływać na tworzony w danej narracji tekst. Jak pisze Agnieszka Kiełkiewicz-Janowiak, „w badaniach historii narracje są zajmowaniem stanowiska wobec zdarzeń historycznych i obrachunkiem z przeszłością” (Kiełkiewicz-Janowiak 2015: 56). W przypadku bryków jest to, jak można przy-

puszczać, narracja zgodna z przyjmowaną przez władze oświatowe. Autorom nie chodzi przecież o to, by uczeń wzniósł się ponad ograniczenia pojedynczej narracji, ale wręcz przeciwnie — by z najlepszym wynikiem zdał egzamin bez rozpraszania się na kwestie dyskusyjne, które pojawiają się zawsze na obrzeżach odmiennych narracji. Patrząc na teksty bryków z czysto językoznawczego punktu widzenia, możemy zatem uwolnić się od wnikania w językowe skutki presji poszczególnych narracji.

Do badań statystycznych zostały wybrane dwa z wymienionych opracowań: Krzemiński, Włodarczyk 2013 (dalej: KW) i Jurek, Łynka 2005 (dalej: JŁ). Różnią się one od siebie nie tylko datą publikacji, lecz także objętością. Aleksander Łynka i Krzysztof Jurek poświęcają swoją pracę wyłącznie historii Polski, nawiązując do ogólniejszego tła historycznego tylko tam, gdzie do objaśnienia wydarzeń krajowych nawiązanie takie jest niezbędne; ich tekst liczy 88 241 wyrazów graficznych i został do badań wzięty w całości. Z kolei Lech Krzemiński i Mariusz Włodarczyk zajmują się historią powszechną (skoncentrowaną na wydarzeniach rozgrywających się w naszym kręgu cywilizacyjnym) i na tym tle lokują dzieje ojczyste. Do badań wzięto te fragmenty ich tekstu, które bezpośrednio nawiązują do historii Polski; eksцерpowany materiał obejmuje 29 387 wyrazów graficznych.

Badania przeprowadzone na wytypowanym materiale rozpoczęto od zeskanowania obu źródeł oraz utrwalenia ich w formacie .doc. Po przekształceniu w kolumny wyrazów (operacją zastąpienia spacji znakiem końca akapitu) oba pliki zostały przeniesione do arkusza kalkulacyjnego w formacie .xls i posortowane. Kolejnym etapem pracy było sprowadzanie słowoform do form podstawowych i ich zliczanie. Nie chodziło jednak o policzenie częstości wyrazów, jak czynią to autorzy znanych opracowań statystyki słownictwa (por. Kurcz *et al.* 1990; Zgółkowa 1983; Zgółkowa, Bułczyńska 1987). Przyjętą jednostką badania jest bowiem semantem występujący w jednym temacie słowotwórczym, co pozwala na wskazanie liczby występujących w słownictwie autosemantycznym pojęć. Według Rolfa Hammerla i Jadwigi Sambor semantem to „znaczenie sygnifikatywne wyrazów autosemantycznych lub znaczenie [...] gramatyczne wyrazów gramatycznych. Semantem jako znaczenie sygnifikatywne odpowiada terminowi pojęcie” (Hammerl, Sambor 1993: 22). Poszczególne części mowy, których statystyczny obraz badała Irena Kamińska-Szmaj (1988), nie stały się przedmiotem odrębnej obserwacji, a wyodrębnione z nich trzy grupy (liczebniki, słownictwo gramatyczne, pozostałe słownictwo autosemantyczne) zostały potraktowane odmiennie.

Liczebniki zapisane cyframi arabskimi i rzymskimi zostały sprowadzone do dwóch rekordów; zapisanym ortograficznie przyporządkowano własne rekordy. Wyrazy gramatyczne policzono według odrębnych zasad. Praktycznie wszystkie zaimki zostały sprowadzone do jednego rekordu. Kontrolnie zbadano frekwencję zaimków *my* i *nasz*, aby wyłowić ewentualną obecność narracji prowadzonej z punktu widzenia *my-oni*. Opracowanie KW nie zawiera zaimka *my*, zaś formy czasownikowe 1. osoby l. mn. pełnią funkcje metatekstowe; zaimek *nasz* występuje tylko 2 razy — w wyrażeniu *nasz kraj*, zastępującym z przyczyn wyłącznie sty-

listycznych często powtarzany rzeczownik *Polska*. Opracowanie JŁ zawiera 9 wystąpień zaimka *my* w formie *nam* — wyłącznie jako odautorskie użycia *pluralis modestiae*; zaimek *nasz* występuje 14 razy (po 2 razy w zacytowanych sloganach politycznych „Solidarności”, wyrażeniach *nasza era* i *nasze czasy*; raz w znaczeniu ‘europejski’ i 7 razy w znaczeniu ‘polski’). Poszczególnym przyimkom i spójnikom przypisano odrębne rekordy, ponieważ tworzą one rodzaj układu odniesienia dla częstości wyrazów autosemantycznych. Natomiast rzeczowniki, przymiotniki, czasowniki i przysłówki sprowadzono do ich podstaw słotwórczych i rekordy przypisywano tym podstawom, jeżeli odnosiły się do jednego szeroko ujętego pojęcia. Sortując wskazaną metodą fragmenty KW, uzyskano 3677 rekordów, zaś w wyniku sortowania JŁ — 5969 rekordów. Podział na słownictwo częste i rzadkie, który zastosowali Władysław Kuraszkiewicz (1969) i Jadwiga Sambor (1975), wobec przyjętej metody badań staje się nieistotny, ponieważ badane semantemy są reprezentowane przez derywaty o bardzo zróżnicowanej względem siebie częstości, na przykład rekord listy KW o randze 16 zawiera rzeczownik *król* z liczbą wystąpień 91 oraz: *królestwo* — 30, *królewicz* — 1, *królewszczyzna* — 4, *królewski* — 20.

Nadrzędnym celem przeprowadzonych obserwacji było uzyskanie obiektywnego, opartego na danych ilościowych obrazu badanych materiałów. Można je więc zaliczyć do nurtu analizy zawartości (ang. *content analysis*) (por. Neuendorf 2002; Żurek, Piekot 2008).

2. Wyniki

Tabela 1. KW — 15 początkowych rekordów uzyskanej listy (N = 29 387)

Ranga	Zawartość rekordu	f
1	wszystkie zaimki	1276
2	w, we	1234
3	zapisy liczbowe arabskie	873
4	i	709
5	Polak, Polska, polski, polskość	682
6	na	611
7	r., rok	530
8	z, ze	510
9	do	432
10	być	231
11	zapisy liczbowe rzymskie	184
12	państwo, państwowy, państwowość	181

13	oraz	151
14	wojna, wojenny	148
15	król, królestwo, królewicz, królewski, królewszczyzna	146

Źródło: opracowanie własne.

Słownictwo związane z fenomenem wojny lokuje się w badanym materiale na wszystkich poziomach częstości od 14 w górę. Na potrzeby tego artykułu podajemy pobrane z listy rangowej rekordy w zakresie słownictwa pokrywającego nie mniej niż 0,5‰ tekstu (f 14).

Tabela 2. Słownictwo związane z narracją dotyczącą wojny, pokrywające powyżej 0,5‰ tekstu KW (N = 29 387)

Zawartość rekordu	f
wojna, wojenny	148
walka, walczyć, wywalczyć	108
powstanie 'insurekcja', powstaniec	103
wojsko, wojskowy	98
armia	68
dowodzić, dowódca, dowództwo	42
siła, siłowy (w znaczeniu siły militarnej)	46
bitwa	38
gen., generał	38
wybuch, wybuchnąć	35
zwycięski, zwycięstwo, zwyciężyć	33
zbrojny	32
obrona, obronny	30
oddział (wyłącznie w znaczeniu militarnym)	30
wyprawa, wyprawić się	24
rozbić, rozbijać	22
atak, atakować, zaatakować	20
konflikt	20
wrzesień, wrześnieowy*	*20/30
zdobyć, zdobywać**	**20/30
żołnierz	20
klęska	18
rozejm	18
podziemie, podziemny***	***18/22
opór	17
wódz, pod wodzą	16
zagrazać, zagrozić	16
hetman, hetmański	15

rycerski, rycerstwo, rycerz	15
sojusz, sojusznicy, sojusznik	15
zginąć	14
zniszczyć	14
światowy****	****14/21

* — w odniesieniu do kampanii 1939 roku

** — w sensie militarnym

*** — w odniesieniu do okresu II wojny światowej

**** — w odniesieniu do wojen 1914–1918 i 1939–1945

Źródło: opracowanie własne.

W warstwie rekordów słownictwa pokrywającego nie mniej niż 0,5%o tekstu znajdują się też wyrazy wykazujące związek z pojęciem wojny w wybranych użyciach. W tabeli 2 są to *wrzesień, wrześnieowy; zdobyć, zdobywać; podziemie, podziemny i światowy*. Poza tabelą znalazły się: *naczelny, naczelnik* — w odniesieniu do stanowisk wojskowych (w takim znaczeniu 11 wystąpień), *upadać, upaść, upadek* — w odniesieniu do klęsk militarnych (9), *zajmować, zająć* — w znaczeniu ‘przejąć w wyniku akcji zbrojnej’ (8), *listopad, listopadowy* — gdy odnosi się do powstania narodowego i wojny 1830–1831 (8), *majowy* — w odniesieniu do wojny domowej 1926 roku (8), *obóz* — w sensie ‘wojskowy’, ‘jeniecki’ lub ‘koncentracyjny’ (7), *styczniowy* — użyty w kontekście powstania z lat 1863–1864 (6), *konfederacji, konfederacja* — gdy wiąże się z prowadzonymi przez konfederatów działaniami zbrojnymi (5).

Wśród pojęć rzadziej reprezentowanych warto wskazać takie, które mimo swej naturalnej polisemii w badanym materiale występują wyłącznie w znaczeniu „zmilitaryzowanym”. Są to na przykład: *posiłki, las, leśny, lotnictwo, lotnisko, łączność, manewry, jazda, maszynowy, łzawiący i gaz*.

W warstwie pojedynczych wystąpień zwraca uwagę bogaty materiał onomastyczny. Występujące toponimy to bardzo często nazwy pól bitewnych i terytoriów, na których lub o które toczyły się wojny. Nazw miejscowych i hydronimów, które pojawiły się w badanym tekście tylko raz i w kontekście wojny, jest około 100. W zakresie nazw własnych osobowych lista wojskowych (polskich i obcych), generałów, wodzów czy hetmanów, którzy w badanym materiale wymienieni zostali tylko raz, obejmuje ponad 60 antroponimów.

W opracowaniu JŁ pojęcia związane z wojną podajemy od rekordu z liczbą 21 wystąpień. Częstsze od odnotowanego w tym rekordzie pojęcia obsługiwanego przez rzeczownik *wojna* i przymiotnik *wojenny* są utworzone z wyrazów autosemantycznych reprezentacje pojęć *Polska, rok, państwo, polityka, władza, ziemia*, liczebniki, słownictwo gramatyczne oraz czasowniki posiłkowe *być i zostać*.

Tabela 3. Słownictwo związane z narracją dotyczącą wojny, pokrywające 0,5%o tekstu JŁ (N = 88 241)

Zawartość rekordu	f
wojna, wojenny	342
wojsko, wojskowy	280
powstać (przeciwko) powstanie, powstaniec, powstańczy	225
walka, walczyć	209
armia	136
gen., generał, generałowa	118
dowodzić, dowództwo, dowódca, dowódczy	106
zbrojenia, zbrojeniowy, zbrojny, zbrojnie, zbrojownia	85
obrona, obrońca, obronić, obronny	81
siła, silny*	*78/144
bitwa	74
konflikt	71
żołnierz, żołnierski	70
rewolucja, rewolucyjny, rewolucjonista	68
wybuhać, wybuchnąć	68
sojusz, sojusznik, sojuszniczy	65
zwycięski, zwycięsko, zwycięstwo, zwycięzać, zwyciężyć	65
oddział	63
zdobyć, zdobywać, zdobycz	63
klęska	50
obóz	50
okupacja, okupować, okupant, okupacyjny	45

* — w odniesieniu do wojsk i działań militarnych

Źródło: opracowanie własne.

Znaczenie związane z wojną, wojskowością i wydarzeniami o charakterze militarnym wykazują też obecne w badanym materiale wyrazy: *linia*, *liniowy* (w 25 przypadkach na 49 wystąpień), *marszałek*, *marszałkowski* (20/49), *wrześniowy* (16/45), *śmierć* (12/78), *listopadowy* (11/50), *przywódca* (10/47) i *układ* (7/47).

W warstwie pojedynczych wystąpień w JŁ imiona własne, podobnie jak w KW, stanowią liczny zbiór toponimów i antroponimów. Pojedynczo przywołane toponimy związane z wydarzeniami wojennymi tworzą zbiór około 160 wyrazów, przy czym oprócz miejsc, gdzie toczono bitwy, i terytoriów, o które walczone, liczniej pojawiają się w tym zbiorze nazwy miejsc pamięci i męczeństwa, prawie nieobecne w KW (którego autorzy nie wymieniają z nazwy ani Auschwitz, ani żadnego innego niemieckiego obozu zagłady na terenach okupowanej Polski). W grupie pojedynczo

występujących imion, nazwisk oraz przydomków osób związanych z procederem wojny pojawiają się wcale liczne (powyżej 100) imiona własne artystów, naukowców i innych przedstawicieli polskich elit intelektualnych, praktycznie nieobecne w KW.

3. Wnioski i pytania

Pojęcia związane ze zjawiskiem wojny reprezentowane są w zbadanych publikacjach przez słownictwo, które w warstwach haseł tworzących co najmniej 0,5%o tekstu pokrywa w KW nieco ponad 4% całego badanego tekstu, a w JŁ — nieco ponad 2,7% badanej publikacji. Frapujące jest, że w tekście krótszym nasycenie słownictwem wojennym jest intensywniejsze, zarówno w warstwach o wyższej częstotliwości, jak i (po uwzględnieniu długości obu badanych opracowań) w warstwie pojedynczych wystąpień. Tak jakby dążenie do bardziej syntetycznego ujęcia historii prowadziło do silniejszego koncentrowania się na tematyce wojennej. Niepokoi zasadniczy brak odniesień w opracowaniu KW do sfery dziedzictwa kulturowego. Żart Andrzeja Poniedziałkiego „wojskowizacja jako proces odwrotny do cywilizacji” inspirowane do prześledzenia obecności tematów *cywil-* i *kultur-* w obu badanych pracach. W KW temat *cywil-* występuje 16 razy w wyrazach *cywil* i *cywilny*, temat *kultur-* — 10 razy w wyrazach *kultura*, *kulturowy* i *Kulturkampf*. Z kolei w JŁ temat *cywil-* odnotowano 29 razy w wyrazach *cywilizacja*, *cywilny* i *cywil*, a *kultur-* — 117 razy w wyrazach *kultura*, *kulturowy*, *kulturalny*, *Kulturkampf* i *kulturalno-oświatowy*. Po uwzględnieniu objętości analizowanych tekstów zauważamy, że tematy *kultur-* i *cywil-* pokrywają w KW 0,09% tekstu wobec pokrycia 0,84% przez tematy *wojn-* / *wojen-* i *wojsk-*, mających blisko dziesięciokrotną przewagę nad tymi pierwszymi. Natomiast w JŁ *kultur-* i *cywil-* pokrywają 0,16% tekstu wobec 0,68% pokrytych tematami *wojn-* / *wojen-* i *wojsk-*, co daje tylko czterokrotną przewagę. Taka proporcja pojęć jest z całą pewnością lepsza, ale czy wystarczająco dobra?

Maria Rachwałowa (1986: 89–91), badając słownictwo tekstów naukowych z dziedziny historii na małej, ale losowanej próbie 2861 haseł, ustaliła, że najczęstszymi rzeczownikami tej próby są: *rok / lata* (f = 76), *sprawa*, *państwo*, *władza*, *polityka*, *stosunek*, *kraj*, *organizacja*, *rząd*, *okres*, *prawo*, *wiek*, *powstanie*, *grupa*, *siła*, *ludność*, *ruch*, *naród*, *rola*, *związek*, *strona*, *znaczenie*, *szlachta*, *wpływ*, *możliwość* (f = 13). Rzeczowniki *wojna* i *armia* nie zmieściły się w wykazie 152 najczęstszych wyrazów, a *walka* ma 9 wystąpień — częstsze od niej są *praca* i *rozwój* (f = 11). Ilościowa hierarchia pojęć w zbadanych materiałach dla maturzystów odbiega od tych rezultatów, co objawia się przede wszystkim znaczącą obecnością słownictwa z kręgu tematycznego wojny i walki. Przyczyny widocznych różnic mogą tkwić zarówno w odmiennej metodzie badania, jak i w pewnego rodzaju odchyleniu od naukowych narracji historycznych, jakie daje się dostrzec w brykach.

Tabela 4. Zestawienie 25 rzeczowników odpowiadających najczęstszym tematom słotwórczym w JŁ i KW

JŁ (N = 88 241)		KW (N = 29 387)	
Rzeczownik	Frekwencja tematu	Rzeczownik	Frekwencja tematu
Polska	1990	Polska	682
rok / lata	1287	rok / lata	530
państwo	596	państwo	181
polityka	443	wojna	148
władza	440	król	146
ziemia	363	polityka	133
wojna	342	rząd	122
król	327	ziemia	113
Rosja	316	powstanie	112
rząd	296	Rosja	111
naród	286	walka	110
wojsko	280	Niemcy	105
powstanie	276	wojsko	98
działalność	274	Rzeczpospolita	97
sejm	263	książę	90
lud	246	działalność	88
szlachta	231	szlachta	87
książę	218	sejm	86
Niemcy	213	miasto	83
walka	209	chłop	75
czas	199	Warszawa	73
społeczeństwo	199	armia	68
wybory	196	naród	68
prawo	174	czas	62
sytuacja	165	społeczeństwo	62

Źródło: opracowanie własne.

Kontakt czytelniczy z pojedynczym brykiem może być przyczyną zaburzonego spojrzenia na historię. Czy pozostałe do zbadania opracowania wyrównają ten karykaturalnie zmilitaryzowany obraz historii Polski, z jakim mamy do czynienia w KW? Czy JŁ jest wyjątkiem, czy regułą? Jakie czynniki pozajęzykowe mogły mieć wpływ na takie właśnie ukształtowanie się języka badanych opracowań? Być może znalezienie odpowiedzi poprowadzi do kolejnych pytań.

Bibliografia

- Adamkiewicz S., Sikała K. (2010): *Historia. Poradnik maturalny, czyli jak celująco zdać maturę i dostać się na wymarzone studia!*, Kraków-Warszawa.
- Degiel R. et al. (2005): *Historia. Matura na 100%. Repetytorium*, Warszawa.
- Fic M. (2009): *Matura, matura, matura. Historia. Z nami zdasz!*, Katowice.
- Hammerl R., Sambor J. (1993): *O statystycznych prawach językowych*, Warszawa.
- Jurek K., Lynka A. (2005): *Zdasz maturę z historii. Historia Polski*, Łódź.
- Kamińska-Szmaj I. (1988): *Części mowy w słowniku i tekście pięciu stylów funkcjonalnych polszczyzny pisanej (na materiale słownika frekwencyjnego)*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” 41, s. 127–136.
- Kiełkiewicz-Janowiak A. (2015): *Narracja osobista jako narzędzie i przedmiot badań: z perspektywy socjolingwistyki i analizy dyskursu*, [w:] *Metodologie językoznawstwa. Od dialektologii do dialektyki*, red. P. Stelmaszczyk, Łódź, s. 55–72.
- Krzemiński L., Włodarczyk M. (2013): *Historia. Korepetycje maturzysty*, Warszawa.
- Kuraszkiewicz W. (1969): *Rzeczowniki w Wizerunku Mikołaja Reja*, „Pamiętnik Literacki” 4, s. 103–136.
- Kurcz I. et al. (1990): *Słownik frekwencyjny języka polskiego*, Kraków.
- Neuendorf K.A. (2017): *The Content Analysis Guidebook*, Los Angeles.
- Pilikowski J. (2008): *Vademecum maturzysty. Historia. Nowa matura. Niezbędne dla maturzysty*, Kraków.
- Pilikowski J. (2010): *Projekt: Matura. Historia. Zakres podstawowy i rozszerzony. Niezbędnik każdego maturzysty*, Kraków.
- Rachwałowa M. (1986): *Słownictwo tekstów naukowych*, Wrocław.
- Sambor J. (1975): *O słownictwie statystycznie rzadkim*, Warszawa.
- Zgólkowa H. (1983): *Słownictwo współczesnej polszczyzny mówionej. Lista frekwencyjna i rangowa*, Poznań.
- Zgólkowa H., Bułczyńska K. (1987): *Słownictwo dzieci w wieku przedszkolnym. Listy frekwencyjne*, Poznań.
- Żurek A., Piekot G. (2008): *Analiza zawartości jako metoda badania podręczników do nauki języka polskiego jako obcego*, „Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców” 16, s. 127–134.

Statistics of terms associated with war in educational material for final year high school students

Summary

Supporting materials on Polish history for graduates have been examined from the statistic side. Counting was not the individual parts of speech, but the word-forming bases of autosemantic words. In the material studied, relatively high frequency of concepts connected with the phenomenon of war was observed. Common concepts are *war*, *fighting*, *army*. On the other hand, related to the notion of war, rare words form long lists in the layer of hapax legomena. It allows to interpret some historical narrations intended for high school students as focused on the phenomenon of war.

Keywords: war, history, language, statistics of ideas, handbooks for high school students.